

УДК 81'33

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXII-3>

КАТЕГОРІЯ РЕКУРЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНШИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОНЯТЬ

Гончарук Олег

кандидат філологічних наук, доцент

професор кафедри мовної підготовки

Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-1787-5244

У статті запропоновано детальний аналіз рекурентності – фундаментальної властивості людської мови, яка полягає в здатності вкладати одні мовні конструкції в інші, створюючи практично необмежену кількість висловлювань. Дослідження охоплює широке коло аспектів: від синтаксичних структур і семантичного змісту до комунікативних функцій та еволюції мови. Автор демонструє, як рекурсивні процеси пронизують усі рівні мовної організації, від фонетичних особливостей до складних семантичних відношень. Зокрема, детально розглянуто роль рекурентності у формуванні синтаксичних конструкцій різного ступеня складності, а також створенні багатозарової семантики, яка дає змогу виражати найтонші відтінки значень. На основі аналізу великого обсягу лінгвістичних даних і теоретичних концепцій автор доводить, що рекурентність є не просто лінгвістичним прийомом, а це один із ключових механізмів, що передає нескінченну виражальну потужність людської мови. Рекурсивні процеси дають нам змогу створювати нові поняття, виражати абстрактні ідеї та обмінюватись складною інформацією. Дослідження демонструє, що рекурентність – не лише стилістичний засіб, а й один із найважливіших методів, що забезпечує відкриту мовленнєву силу української літературної мови. Автор розглядає рекурентність і як лінгвістичне явище, і як когнітивний процес, пов'язаний із нашою здатністю до мислення та навчання. Результати дослідження мають значні теоретичні та практичні наслідки. З одного боку, вони сприяють глибшому розумінню природи людської мови та її ролі в пізнанні світу, а з іншого – відкривають нові перспективи для розробки ефективних методів навчання мов, створення інтелектуальних систем для обробки природної мови, а також розробки нових теорій свідомості й мислення. Стаття буде корисною для широкого кола фахівців, включно з лінгвістами, психологами, філософами, комп'ютерними лінгвістами, а також для тих, хто цікавиться природою людської мови та її роллю в нашому житті.

Ключові слова: рекурентність, рекурсивні конструкції, синтаксис, семантика, морфологія, фонетика.

Honcharuk Oleh

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of Language Training

Kharkiv National University of Internal Affairs

CATEGORY OF RECURRENCE IN THE CONTEXT OF OTHER LINGUISTIC CONCEPTS

The article offers a detailed analysis of recurrence – a fundamental property of human language, which consists in the ability to embed one language construction into another, creating an almost unlimited number of utterances. The research covers a wide range of aspects, from syntactic structures

and semantic content to communicative functions and the evolution of language. In particular, the role of recurrence in the formation of syntactic constructions of varying degrees of complexity, as well as in the creation of multi-layered semantics, which allows expressing the subtlest shades of meaning, is considered in detail. Based on the analysis of a large amount of linguistic data and theoretical concepts, the author proves that recurrence is not just a linguistic technique, but one of the key mechanisms that ensure the infinite expressive power of human language. Recursive processes allow us to create new concepts, express abstract ideas, and communicate complex information. The study demonstrates that recurrence is not just a stylistic tool, but one of the most important tools that ensure the open speech power of the Ukrainian literary language. The results of the study have significant theoretical and practical implications. On the one hand, they contribute to a deeper understanding of the nature of human language and its role in knowing the world. On the other hand, they open new perspectives for the development of effective language learning methods, the creation of intelligent systems for natural language processing, and the development of new theories of consciousness and thinking.

Key words: recurrence, recursive constructions, syntax, semantics, morphology, phonetics.

Вступ. Рекурентність – це фундаментальна властивість людської мови, яка надає їй нескінченної гнучкості та дає нам змогу створювати безліч різноманітних висловлювань. Вона тісно пов'язана з іншими лінгвістичними категоріями, як-от фраза, речення, складне речення, утворюючи складну мережу взаємодій. Рекурсивна природа мови дає нам змогу укладати одні конструкції в інші, створюючи практично необмежену кількість варіантів вираження думки. Наприклад, ми можемо формувати складні речення, укладаючи одне підрядне речення в інше, або ж створювати складні синтаксичні конструкції за допомогою сполучників. Рекурентність також пов'язана із синтаксисом, семантикою, морфологією, фонетикою. Вона впливає на інтерпретацію висловлювань, установлення смислових зв'язків між словами та реченнями, а також передачу інформації в контексті спілкування. Рекурсивні конструкції мають здатність вибудовувати як однозначні, так і багатозначні висловлювання, що відкриває широкі можливості для утворення літературних образів, метафор та інших стилістичних прийомів.

У цьому дослідженні ми детально розглянемо статус рекурентності в контексті інших лінгвістичних понять, наводячи деякі приклади з української мови та лінгвістичних теорій. Проаналізуємо, як рекурсивні конструкції впливають на значення висловлювань, їхню інтерпретацію та комунікативні функції. Крім того, простежимо, як рекурентність пов'язана з іншими важливими лінгвістичними явищами, як-от синтаксис, семантика, фонетика, морфологія.

Результати та дискусії. Явище рекурентності є не лише основою для створення складних синтаксичних конструкцій, а й одним із фундаментальних механізмів, що забезпечують необмежену виражальну потужність людської мови. Воно дає нам змогу будувати нескінченну кількість речень різного ступеня складності: від простих речень до складних багаторівневих конструкцій. Підрядні речення, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, а також інші синтаксичні утворення, що базуються на рекурсії, дають нам змогу виражати найтонші відтінки думки, установлювати складні логічні зв'язки між елементами висловлювання й передавати інформацію максимально точно та детально.

Рекурсивні правила граматики не обмежуються лише створенням складних речень. Вони також відіграють важливу роль у формуванні фраз, словосполучень та інших синтаксичних одиниць. Наприклад, рекурсивні правила дають нам змогу будувати вкладені атрибутивні групи, як-от «книга, яку я купив у книгарні, яка розташована на центральній

вулиці». Ця гнучкість синтаксису дає можливість створювати різноманітні тексти, від простих побутових повідомлень до складних наукових праць.

Вивчення рекурентності в **синтаксисі** має важливе значення для розуміння природи людської мови та розроблення комп'ютерних моделей обробки природної мови. Розуміння рекурсивних механізмів дає змогу створювати більш ефективні алгоритми для машинного перекладу, аналізу тексту й синтезу мови.

Отже, рекурентність є одним із найважливіших механізмів, що забезпечують нескінченну виражальну потужність людської мови. Вивчення рекурсивних структур у синтаксисі дає змогу глибше зрозуміти, як ми будуємо складні висловлювання, передаємо інформацію та інтерпретуємо мову інших людей.

Крім того, рекурентність відіграє важливу роль у формуванні синтаксичних парадигм. Вона дає нам змогу визначати граматичні відношення між словами та групами слів, утворюючи різноманітні синтаксичні конструкції. Наприклад, рекурсивні правила узгодження допомагають мовцям узгоджувати слова за родом, числом і відмінком у складних реченнях. Рекурсивні правила керування визначають, які слова можуть керувати іншими словами в реченні. Завдяки рекурентності мова стає гнучким інструментом, який вказує нам на точне вираження різних відтінків значення.

Рекурсивна природа мови також має важливі наслідки для розуміння самої мови. Для того щоб зрозуміти складне речення, слухач або читач повинен простежити за рекурсивними зв'язками між його елементами. Це вимагає значних когнітивних зусиль і є однією з причин, чому складні речення можуть бути важко зрозумілими. Вивчення рекурентності в синтаксисі допомагає нам краще зрозуміти, як люди обробляють мову і як мова впливає на наше мислення.

Отже, рекурентність є фундаментальною властивістю **синтаксису**, яка дає нам змогу створювати безмежне різноманіття висловлювань, виражати складні ідеї та встановлювати граматичні відношення між словами. Вивчення рекурентності сприяє глибшому розумінню природи мови та її ролі в людському пізнанні.

Рекурентність можна назвати фундаментом семантичної глибини мови. Цей мовний феномен повторення елементів є не лише потужним інструментом синтаксису, а й незамінним засобом створення багатозарової **семантики**. Повторюючи слова, фрази чи цілі конструкції, мовець не просто дублює інформацію, а створює складні мережі значень, які виходять за межі буквального тлумачення.

Повторення з модифікаціями, як-от прикметники чи прислівники, дає нам змогу вводити в мову нові думки, уточнювати й розширювати базове значення слів. Наприклад, повторення слова «чиста» у фразях «чиста кімната» і «чиста совість» демонструє різні семантичні поля, пов'язані з розміром та масштабом. Так виникають нові відтінки значень. «Лексичні повтори різних видів широко використовуються для додання експресивності художньому тексту. Завдяки повторенню слів або словосполучень на них фіксується увага читача, тим самим посилюється їх роль у тексті. Повтор надає зв'язності, наголошує на найважливіших думках та ідеях, підкреслює упорядкованість побудови висловлювання» [2, с. 64].

Рекурсивні структури особливо ефективні для вираження абстрактних понять, які важко передати одним словом. Метафори, алегорії, іронія – усі вони базуються на повторенні та порівнянні, що дає нам змогу створювати яскраві образи й передавати складні ідеї. Наприклад, метафора «серце каменю» передає емоційний стан людини через порівняння з неживим об'єктом.

Рекурентність відіграє ключову роль у формуванні та розвитку лексичного значення слова. Повторення слова в різних контекстах призводить до того, що воно набуває нових

асоціацій та відтінків значення. Це особливо помітно в полісемічних словах, які мають кілька значень. Наприклад, слово «*танк*» може означати як військову техніку, так і ємність для рідини (*танкер* – ємність для перевезення нафти). Контекст використання лексеми в реченні визначає, яке саме значення актуалізується.

Рекурентність є потужним інструментом для створення емоційного забарвлення тексту. Повторення ключових слів або фраз дає змогу підкреслити їхню важливість, створити напругу або, навпаки, розслабити читача. Наприклад, повторення слова «*завжди*» в реченні «*Завжди, завжди залишайся собою!*» [3] створює відчуття рішучості й наполегливості.

Рекурентність широко використовується в літературі для створення яскравих образів, певних стилістичних ефектів та підсилення виразності мови. Повторення звуків, ритмів, синтаксичних конструкцій – усе це слугує для створення неповторного стилю письменника.

Рекурентність не лише формує структуру речення та його значення, а й є потужним інструментом у досягненні конкретних комунікативних цілей. За допомогою повторень ми можемо як передавати інформацію, так і маніпулювати сприйняттям співрозмовника, підсилювати емоційний вплив на нього та досягати бажаного результату спілкування. Тобто це явище виступає як інструмент комунікативної стратегії.

Повторення ключових слів або фраз дає можливість виділити їх серед іншої інформації, підкреслити їхню важливість та спрямувати увагу співрозмовника на конкретні аспекти повідомлення. Це особливо ефективно під час презентацій, публічних виступів і реклами.

Рекурентність може створювати різноманітні емоційні ефекти: від посилення емоційної напруги до забезпечення відчуття спокою та гармонії. Наприклад, повторення слів або фраз із негативним забарвленням може викликати у співрозмовника почуття тривоги або страху, тоді як повторення позитивних слів, навпаки, створює відчуття радості й оптимізму. За допомогою рекурентності можна маніпулювати сприйняттям комуніканта, формуючи в нього певне ставлення до об'єкта або явища. Наприклад, повторення позитивних характеристик продукту в рекламі сприяє формуванню його позитивного образу цього у свідомості споживача. Рекурентність дає змогу будувати складні аргументи, підкріплюючи їх повторенням ключових тез і доказів. Це робить аргументацію більш переконливою та легшою для запам'ятовування.

Рекурентність як фундаментальний принцип мови пронизує всі її рівні, включно з **морфологією**. Повторення морфем, найменших одиниць мови, є потужним інструментом для створення нових слів, нюансування їхніх значень і передачі складних ідей. Утворення складних слів шляхом додавання афіксів, а саме префіксів суфіксів, є одним із найпоширеніших проявів рекурентності в морфології. Повторення афіксів, наприклад зменшувальних суфіксів, дає змогу створювати слова з більш ніжними, ласкавими або зневажливими відтінками значення. Складання основ також є формою рекурентності, яка дає змогу утворювати нові слова шляхом об'єднання двох і більше коренів. Крім того, рекурентність проявляється в повторенні цілих слів, забезпечує створення нових слів зі складеним значенням або підсилення емоційного забарвлення висловлювання. Повторення вигуків і часток надає мові експресивності, підкреслює емоційний стан мовця та може впливати на сприйняття повідомлення співрозмовником: «*Піди ж, моя доню, видій корівку. Я трохи ще полежу. Чогось я нездужаю. Так у мене болять ноги! Ох-ох-ох! – застогнала на печі Кайдашиха, укриваючись рядом*» [4]. Отже, рекурентність у морфології не лише слугує для розширення лексичного запасу мови, а і є важливим засобом вираження відтінків значення, емоцій і створення образності. Вона відіграє значну роль у процесах словотворення та формування мовної системи загалом.

Рекурентність у морфології тісно пов'язана з іншими рівнями мовної організації. Наприклад, вона взаємодіє із синтаксисом, впливаючи на побудову речень, семантикою, створюючи нові значення. Розуміння рекурентності в морфології допомагає нам глибше проникнути в суть мови та її функціонування. «Морфологічне вираження повтору як стилістичного прийому в художньому тексті має широкий спектр, оскільки майже всі частини мови мають значний художньо-виражальний потенціал і спроможні виконувати відповідні стилістичні функції» [1, с. 239].

Рекурентність як універсальний принцип мовної організації проникає на всі її рівні, включно з **фонетикою**. Хоча рекурентність більш характерна для синтаксису та семантики, де вона проявляється в повторенні слів, фраз і структур, її вплив відчувається і на звуковому рівні мови. Повторення звуків або складів, яке ми називаємо алітерацією та асонансом, є потужним стилістичним засобом, що дає змогу створювати ритм, підсилювати емоційний ефект висловлювання й надавати мові музичальності. Алітерація – це повторення однакових або схожих початкових звуків у сусідніх словах, наприклад: «*Шумлять верби, шелестить ліс*». Асонанс – це повторення однакових голосних звуків у середині слів, як у рядку «*Море мліє, місяць сміється*». Ці фонетичні прийоми створюють звукову гармонію, яка посилює сприйняття змісту висловлювання. Крім того, повторення звуків підкреслює смислові зв'язки між словами, створює образність та емоційне забарвлення тексту. Наприклад, повторення звуку «р» може створити відчуття трепету або грізної сили, а звуку «л» – навпаки, спокою та м'якості. Таким чином, рекурентність на фонетичному рівні – це і засіб створення звукової краси, і важливий інструмент для досягнення комунікативних цілей, як-от переконання, емоційний вплив та образність.

Фонетична рекурентність тісно пов'язана з іншими рівнями мовної організації. Наприклад, вона взаємодіє з ритмікою вірша, підсилюючи її ефект. Крім того, фонетична рекурентність може підкреслювати значення слів, взаємодіючи із семантикою. Розуміння рекурентності на фонетичному рівні допомагає нам глибше проникнути в суть мови та її функціонування. Звуковий символізм у художньому тексті реалізується через досить поширений стилістичний прийом – звуковий повтор і групування фонем (звукосполуки). «Звуковий повтор потрактовуємо як фонетичне явище й водночас компонент семантичної організації художнього дискурсу, що полягає в закономірному повторі окремих фонетичних елементів у межах певного контексту і який виконує композиційну, експресивну та образотворчу функцію» [5, с. 136].

Рекурентність, або повторення елементів, є невід'ємною частиною людської мови. Цей принцип є не просто стилістичним прийомом, а одним з основних механізмів створення та розвитку мови. Повторення звуків, морфем, слів, фраз і синтаксичних конструкцій дає нам змогу будувати складні висловлювання, передавати найтонші відтінки значень та емоцій.

На рівні фонетики алітерація та асонанс створюють музичальність мови, підсилюють емоційний вплив і допомагають запам'ятовувати інформацію. У морфології повторення морфем (префіксів, суфіксів, коренів) дає можливість утворювати нові слова, виражати різні граматичні значення й відтінки значень. На синтаксичному рівні повторення слів, фраз і синтаксичних конструкцій забезпечує ритм, підкреслює важливі ідеї та дає можливість будувати складні речення. А на рівні семантики повторення концептів та ідей – створювати метафори, алегорії та інші фігури мови, а також виражати абстрактні поняття.

Висновки. Рекурентність виконує кілька важливих функцій. Вона забезпечує структурну цілісність мови, створюючи зв'язки між різними її рівнями, слугує для ефективною передачі інформації, вираження емоцій, впливу на співрозмовника. Крім того, рекурентність

відіграє важливу роль у когнітивних процесах, як-от запам'ятовування, мислення й утворення понять. Не менш важливою є естетична функція рекурентності, яка робить мову більш привабливою та виразною.

Рекурентність є одним із найважливіших факторів розвитку мови. Вона дає можливість розширювати словниковий запас, уточнювати значення слів, утворювати складні речення, виражати абстрактні поняття й адаптувати мову до нових умов.

Рекурентність тісно пов'язана з прагматикою, тобто вивченням мови в контексті її використання. Повторення слів і фраз може слугувати для підкреслення важливості певної інформації, створення емоційного ефекту, маніпуляції сприйняттям співрозмовника. Рекурентність також відіграє важливу роль у формуванні культурних кодів, що знаходять своє відображення в літературі, музиці та мистецтві.

Підсумовуючи сказане, упевнено можна стверджувати, що рекурентність є універсальним принципом, який лежить в основі людської мови. Вона дає нам змогу будувати складні й витончені висловлювання, передавати власні ідеї та пристосовуватися до різних комунікативних ситуацій. Розуміння рекурентності є ключовим для вивчення мови та її засобів виразності. Дослідження цього явища має важливе значення для лінгвістики, психолінгвістики, когнітивної науки й інших гуманітарних дисциплін. Розуміння рекурентності дасть можливість нам глибше проникнути в суть мови, а також більш ефективно використовувати її для спілкування та творчості.

Література:

1. Калашник О. В., Олексенко О. А. Морфологічно акцентовані повтори як стилістичний прийом у поезії. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2020. Вип. 53. С. 230–241.
2. Котвицька В. А. Функції лексичних повторів у текстах сучасної німецькомовної прози. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39. Т. 2. С. 63–66.
3. Мирний Панас. Повія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=982&page=10>.
4. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907&page=5>.
5. Павлик Н. В. Звукова організація тексту як спосіб емоційного впливу в художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 53. Т. 1. С. 136–139.

References:

1. Kalashnyk, O.V., Oleksenko, O.A. (2020). Morfolohichno aktsentovani povtory yak stylistychnyi pryiom u poetytsi [Morphologically accented repetitions as a stylistic device in poetics]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic studies*: zb. nauk. prats KhNPU imeni H.S. Skovorody. 53. 230–241 [in Ukrainian].
2. Kotvytska, V.A. (2019). Funktsii leksychnykh povtoriv u tekstakh suchasnoi nimetskomovnoi prozy [Functions of lexical repetitions in texts of modern German-language prose]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology*. 39 (2). 63–66 [in Ukrainian].
3. Myrnyi Panas. Poviiia [Prostitute]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=982&page=10> [in Ukrainian].
4. Nechui-Levytskyi, I. Kaidasheva simia [Kaidash family]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907&page=5> [in Ukrainian].
5. Pavlyk, N.V. (2022) Zvukova orhanizatsiia tekstu yak sposib emotsiinoho vplyvu v khudozhnomu dyskursi. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology*. 53 (1). 136–139 [in Ukrainian].